

ПАМ'ЯТІ ЮРІЯ МИКОЛАЙОВИЧА ЗАХАРУКА

12 квітня 1997 р., в день свого народження, через тяжку хворобу в Москві помер відомий український археолог, дослідник доби енеоліту і теоретик Юрій Миколайович Захарук.

Народився Юрій Миколайович 1914 р. далеко за межами України — в Канаді у м. Вінніпег, куди його батьки емігрували в пошуках кращої долі. 1923 р. він разом з батьками повернувся в Україну — на Одещину. По закінченню семирічки 1929 р. вступив до Одеського кооперативного технікуму, а 1933 р. став студентом Одеського університету. По закінченні його, 1938 р., він поїхав працювати вчителем історії в с. Ірбей Красноярського краю. Наприкінці 1939 р. Юрій Миколайович повернувся в Україну й почав працювати в Житомирському краєзнавчому музеї.

Перше знайомство Ю. М. Захарука з археологією сталося ще в студентські роки, коли він брав участь в роботі Сабатинівської експедиції. Але остаточне рішення пов'язати своє життя з цією наукою він прийняв, працюючи в Житомирському музеї та Городській експедиції 1940 р. Тоді ж, певно, визначилося й коло його інтересів — доба енеоліту. Неабияку роль у становленні молодого вченого відіграло знайомство та спілкування з О. Ф. Лагодовською. 1940 р. Юрій Миколайович вступив до аспірантури Інституту археології АН УРСР у Києві, але навчання перервала війна. Ю. М. Захарук пройшов усю війну — від першого до останнього дня. Лише по демобілізації 1946 р. продовив навчання в аспірантурі, яку скінчив 1948 р.

Найбільшим здобутком його аспірантських років було дослідження пізньотрипільських пам'яток Східної Волині та Середньої Наддніпрянщини — особливо Софіївського могильника, матеріали якого стали основою кандидатської дисертації, захищеної 1953 р. Головним її здобутком було виділення в Середній Наддніпрянщині своєрідної групи пізньотрипільських пам'яток — софіївського типу.

Закінчивши аспірантуру, Юрій Миколайович працював у Києві в Інституті археології, а потім переїхав до Львова, де згодом зайняв посаду заступника директора з наукової роботи Інституту суспільних наук. В ці роки вчений активно досліджував пам'ятки культур лійчастого посуду, кулястих амфор, лендельської та трипільської з метою визначення їх часового та просторового співвідношення, взаємозв'язків носіїв цих культур. Його розробки з цих питань майже не зазнали корективів до цього часу.

1960 р. Юрія Миколайовича запросили до Києва — на посаду заступника директора Інституту археології з наукових питань. 1968 р. на короткий час він став директором цього інституту, а потім переїхав до Москви, де став помічником Б. О. Рибакова з наукових питань. У Москві й скінчилося життя Ю. М. Захарука.

1960-ті рр. означено новими інтересами в науковій біографії Ю. М. Захарука. Юрій Миколайович одним з перших у радянській археології усвідомив ту істину, що розвиток науки визначається не лише накопиченням фактів, відкриттям та розкопками нових пам'яток, а й оформленням їх як певної специфічної пізнавальної системи, спрямованої на їхнє упорядкування та інтерпретацію. Диспропорція між емпіричним та синтезуючим рівнями висувала на перший план розробку теоретико-методологічних проблем, відразу до яких глибоко засіла в душах радянських археологів не лише через об'єктивні обставини — недоліки соціологічних реконструкцій 30-х рр. та надто жорстока їх критика, а й через суб'єктивні, а саме завдяки впевненості, що факти виступають рушієм розвитку науки. За такого розуміння якимось відійшла на задній план віра в творчий потенціал вченого як носія не лише нових знань, а й певних ідей. Отож доводилося доводити очевидні істини, розгортати всю систему доказів на користь розробки теоретико-методологічних проблем.

Слабкі сторони й протиріччя археологічного пізнання Юрій Миколайович уперше яскраво розкрив на прикладі висвітлення матеріального змісту археологічної культури, критеріїв її виділення та соціологічної інтерпретації (1964 р.). Важко сказати, який вплив справили праці Юрія Миколайовича на археологічну спільноту, та все ж вони, певно, прискорили визрівання ідеї необхідності теоретико-методологічних розробок. 1970 р. разом з провідними вченими радянської археології — В. Ф. Генінгом, І. С. Каменецьким, Л. С. Клейном, В. М. Массоном і Г. О. Федоровим-Давидовим — Юрій Миколайович виступив на сесії в Ташкенті з програмною доповіддю «Про стан і задачі теоретичних досліджень в СРСР». Цей момент можна, певно, вважати відродженням теоретичного напрямку в нашій археології.

Надалі Юрій Миколайович займався теоретичними проблемами різного рівня, демонструючи глибоке проникнення в їхню сутність завдяки обізнаності з глобальними проблемами теорії пізнання загалом та практикою археологічних досліджень зокрема. Саме це дозволяло йому мати власні погляди стосовно напрямків розв'язання проблем різного рівня, зокрема й найвищого як то предмет і об'єкт археології. Рішуче критикуючи В. Ф. Генінга, що, до речі, не порушувало їх тензичних стосунків, Юрій Миколайович послідовно проводив думку, що об'єктом пізнання нової науки виступають археологічні джерела, а відтак він надавав великого значення розробці теорії археологічного джерелознавства, спрямованої на вияв специфіки матеріальних залишків, способів їх систематизації, визначення пізнавальних можливостей різного роду джерел. Виступаючи проти прямого ототожнення давнього суспільства з археологічною культурою, Ю. М. Захарук доклав багато зусиль до розкриття змісту археологічної культури, її відмінності від живої діючої культури.

Натомість предмет археології, згідно з поглядами цього вченого, включав об'єкт дослідження, — об'єкт археологічні джерела, а також мету і завдання археології — дослідження давніх суспільств, продуктом діяльності яких і є матеріальні залишки. Тому другу важливу складову теоретичної археології Юрій Миколайович вбачив у осмисленні сутності історичного процесу, що й виступає підґрунтям для вияву зв'язку між суспільством і рештками, що лишилися від нього.

Теоретичні розробки Юрія Миколайовича узагальнив у своїй докторській дисертації, яку захистив 1981 р. у Москві.

Будучи прихильником теоретичної археології, Юрій Миколайович гостро переживав її окремі невдачі і схильність деякого заперечувати її вагу. Виявляючи принциповість, він зміг коректно вести наукову дискусію, не навішуючи ярликів. З радістю вчений відмічав появу нових імен в теоретичній археології. Присвятивши цьому напрямку понад 30 років, він з прикрістю визнавав спад інтересу до теоретичної археології останнім часом.

Та як би там не було, теоретико-методологічні розробки, гострі дискусії з приводу завдань археології справили великий вплив на розвиток археології, на конкретні дослідження. Цьому є свідченням сучасний стан археології. І в цьому є велика заслуга Юрія Миколайовича.

Юрій Миколайович Захарук лишитьися в пам'яті сучасників як людина порядна, культурна, віддана обраній справі.

ПАМ'ЯТІ АСКОЛЬДА ОЛЕКСАНДРОВИЧА ЩЕПИНСЬКОГО

21 травня 1997 р. після тривалої важкої хвороби пішов з життя відомий археолог, кандидат історичних наук, депутат Верховної Ради Автономної республіки Крим Аскольд Олександрович Щепинський.

А. С. Щепинський народився 16 жовтня 1926 р. у Симферополі, в родині